

Bibliografie

1. Cerghit, I., *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*, Aramis, București, 2002.
2. Cristea, S., *Curriculum pedagogic*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2008
3. *Curriculum pentru învățământul gimnazial*, Chișinău, 2010.
4. Dascălu, R., Voinescu, V., *Didactica specialității Educație și cultură civică*, Arves, Craiova, 2006.
5. Dicționar enciclopedic, Cartier, Chișinău, 2003.
6. Mailaret, G., *The Child's right to education*, UNESCO, Paris, 1979.
7. Mândru, E., *Strategii didactice interactive*, Didactica Publishing House, București, 2010.
8. Solovei, R., *Implementarea curriculumului modernizat de liceu la Educația civică*, Chișinău, 2012.

ÎNSEMNĂRI ȘI INSCRIȚII DE LA MĂNĂSTIREA SURUCENI

Galina BODAREU, lector superior

Summary

Suruceni Monastery is a cultural heritage of Moldova. The first references to the history of the monastery Suruceni appeared in the works of the nineteenth century and early twentieth century. This article includes notes on books and funerary inscriptions Suruceni monastery. Were investigated inscriptions in the monastery cemetery tombs and churches in the territory of the monastery.

Interesul deosebit pentru sursele istorice, ce oglindesc istoria unui lăcaș sfânt, are o importanță tot mai accentuată pe parcursul timpului, întrucât trecutul nostru ne rămâne reflectat în cele mai valoroase creații spirituale ale neamului. Mănăstirea Suruceni este o valoare a patrimoniului cultural din Moldova nu doar prin splendoarea ei artistică, care te copleșește, ci și prin tezaurul informațional, păstrat în inscripțiile și însemnările, ce dăinue acest

trecut. Primele referiri despre istoria mănăstirilor din Basarabia în general și a mănăstirii Suruceni în particular sunt raportate la lucrările apărute în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, semnate și redactate de N. Murzakevici [15], A. Zașciuc [14] și P.A.Crușevan [13]. În perioada interbelică cercetările în domeniul istoriei ecleziastice au continuat, fiind evidențiate în special valorile bibliofile din bibliotecile bisericilor de mir și mănăstirilor. În acest context remarcăm contribuțiile cărturarilor Paul Mihail [12], P.Constantinescu-Iași [6], Ștefan Ciobanu [5], Dimitrie I.Balaur [1] și A. David [7].

Contribuțiile anterioare în domeniul istoriei ecleziastice sunt reevaluate în prezent de către cercetători și publicate mai multe studii și articole la aceste subiecte. Se evidențiază, în special, apariția monumentalei lucrări enciclopedice [11], cu referire la istoria așezămintelor monahale din spațiul istoric al Basarabiei, în care este abordată și istoria mănăstirii Suruceni cu aspectele conexe, ca atestarea documentară, ctitorii, domeniul mănăstiresc, egumenii și egumenele, icoanele vechi, completarea bibliotecii, însemnări de pe cărți, inscripții din incinta mănăstirii etc. Aceste subiecte au fost abordate și în unele lucrări speciale, consacrate valorilor bibliofile din biblioteca acestui așezământ și publicate în ultimul deceniu, care completează în mare măsură cunoștințele despre acest subiect [3, p. 10-28; 4, p. 396; 8, p. 98-102; 9, p. 115-120; 11, p. 557-577]. Investigațiile noastre recente în incinta mănăstirii, încurajate de egumena Epistimia (Goncearenco), au prilejuit identificarea unor informații inedite despre însemnările de pe cărți și inscripțiile vechi din incintă și din cimitir, ce oferă oportunitatea completării cunoștințelor despre trecutul mănăstirii. Menționăm că unele dintre ele au fost publicate anterior [2, p. 570-572; 9, p. 10-28;], însă o abordare integră a acestui subiect se impune, cu unele completări de

rigoare inedite.

Însemnări de pe cărți:

Pe un *Apostol*, Blaj, Tipografia Mitropoliei, 1802, însemnarea pe forzațul cărții: „Schitul Japca, a maicii Sidoniei”.

Pe un *Octoih de Canoane pentru Pavecerniță*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1816, însemnările: F. 1-7: „Această carte îi dăruită bisericii din Mănăstirea Răciului di shimonahia Evlampia. Sfinția sa s-au mutat din viață la anul 1925, 4 decabrie”; F. 37: „Eu, nevrednicul preot Gheorghe și cu soția me Soltana, am fost slujitori la Sfânt(ul) Panteleimon și multe cărți am cumpărat că am fost iubitor de cetire spre slava lui Dumnezeu și ai Maicii lui”; F. 62: „1816, iunie 22. Gheorghe iconom Hușanu, ci am fost slujitor la Panteleimon, mă rog tuturor ce vor ceti să mă pomenească”; F. 77^v: „Eu, nevrednicul Gheorghe iconom, dinpreună cu soția me Solta(na), fiind iubitor de laudele lui Dumnezeu, oricari va ceti să ne pomenească și pre noi”; F. 88: „Eu, nevrednicul preot Gheorghe dinpreună cu soția me Soltana, am cumpărat această carte spre slava lui Dumnezeu și spre pomenire noastră și oricare va avea-o să nu ne dei uitării, ca și ei să aibă de la Dumnezeu iertare de păcate”; F. 98: „Totdeauna cinstește pe Dumnezeu și pre Maica lui, ca să vă ierte greșalele și vă rugați și pentru mene, nevrednicul și păcătosul Gheorghe preot cu soția me Soltana și tot neamul lor”.

Pe un *Minei pe luna septembrie*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1846, însemnările de pe forzațul I: „Reîntoarsă Sfintei Mănăstiri Suruceni cu hramul „Sf. Gheorghe” în ajunul hramului 2000 de către creștinii: Ioan Rusu, Maria, Ana. 05.05.2000”; F.1^v-34^v: „Această carte, ci să numești Minei, ci cuprindi întrînsa vieții sfinților co sânt în luna lui octomvri, esti dăruită di Ieromonahu Xenofont schitului Surucenii, cu hramu(l) Sfântului Marilui Mucenic Gheorghii, biserica di vară și Sfântului Ierarh Niculai la biserica di iarnă. 1895,

iuniiu”.

Pe *Mineiul pe luna octombrie*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1846 însemnări identice cu cele de pe *Mineiul pe luna septembrie*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1846. Pe f. 1^r-51^r varianta rusă a însemnării.

Pe un *Apostol*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1851, însemnările: F. [3]: „Acest Apostol este a sf. Biserici Suruceni”; F. 1-16: „Această Sfântă carte s-au cumpărat de mine, mult păcătosul Andronic ieroshimonah și duhovnic din sfânta monastire Niamțul în anul 1860, iară în anul 1861, fugind eu din Moldavia, din pricina tirăniilor prințului Alexandru Cuza, acum o hotărăsc să rămâe în viaci a sfintei Nooaăi Monastiri Neamțului în Bessarabia și cine o va înstreina din numita chinovie a prea cuviosului părintelui nostru, starețului Paisie Velicicovschie ori prin ce chip, acela să rămâie ne iertat și supt ne blagosloveniia Maicii Domnului și a părintelui nostru. Anul 1864”.

Pe o *Evanghelie*, Chișinău, Tipografia Duhovnicească, 1855, însemnările pe o foaie albă la începutul cărții: I. „Chițcani. Pe data de 17 mai 1962 am ieșit din m-re me(a) ce(a) mai iubită Chițcani. Fost igumen Iosif”; II. „Arhimandrit Iosif, Starețul m-rii Căpriana. 1989”; III. „Această sfântă Evanghelie este proprietatea m-rii Suruceni, păstrată de Arhimandritul Iosif din 1959 – până la anul 1992, când s-a deschis din nou”; F. 1-40: „Sfânta Evanghelia aceasta s-au legat cu argint aurit în Moscva, cu cheltuiala starostelui bisearicii, el înși popecitel școlii Ioann Gheorghiev Țâparic și s-au priimit de acolo la 18 noemvrie anului 1898 în Chișănău, dar la 19 zile au fost adusă acasă în târgușorul Căușăni și s-au sfințat Evangheliia aceasta duminică înaintea Sfintei Leturghii de preutul Ioann Neaga, noemvrie, la 22 zile, anului 1898, în biserica cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel din târgușorul Căușăni. Sveașcennic Ioann Neaga, nastoiateli sei țercvi <preotul Ioann Neaga parohul

acestei biserici>”; Forzațul II: I. „Господи! Прости, Милосердный, грехи рабовъ твоихъ: Иерея Иоанна, пресвитеры Александры и чадъ их: Надежды, Парасковіи, Евграфа, Иерея Михаила, пресвитеры Варвара, Елена, Наталіи и Валентины – и Помилуй ихъ, по Великой Твоей Милости” <Iartă-ne Milostive Dumnezeule păcatele robilor tăi: iereu Ioan, preoteasa Alexandra și copiii lor: Nadejda, Parascheva, Evgraf, ierei Mihail, preoteasa Varvara, Elena, Natalia și Valentina și miluiește-i după marea mila Ta!>; II. „Господи Милосердный! Прости грехи рабовъ твоихъ: Георгія, Тасьи, Иоанна, Елены и чад ихъ: Георгія, Андрея и Маріи – и Помилуй ихъ, по Великой Твоей Милости. Ноября 22го дня 1898. М^{чко} Каушаны” <Doamne milostive! Iartă păcatele robilor tăi: Gheorghe, Tasia, Ioana, Elena și copiii lor: Gheorghe, Andrei și Maria și miluiește-i după marea mila Ta! 22 noiembrie, 1898. Orașelul Căușeni>.

Pe o *Psaltire*, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1907, însemnarea: F.t.: „<Psaltirea> lui Cerpurneacu Aliksandru Ivanoviciu, satu Șaptelici, orașu Soroca, volostea Moldavia”.

Pe un *Apostol*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1914, însemnarea pe o foaie albă la începutul cărții: „Spre vecinica pomenire, donată de la igumenia Aglaia din Sf. Mrea Cușelăuca. Lui protosinghel igumen Avgustin Orbu T. Să-l păstrezi ca și ochii din cap. 25.V.1962. 7.VI.62”; P. 5: „P. Igumen Avgustin Orbu T. de la Igum. Aglaia”.

Inscripții epigrafice:

a) Cavoul de sub altarul bisericii cu hramul Sf. Nicolae

Cavoul se află sub altarul bisericii Sfântul Nicolae în reconstrucție. După ce a fost închisă mănăstirea, biserica a fost demolată până la fundație. Camera mormintelor a fost devastată și dată uitării. Această cameră servea în calitate de încăpere menajeră. Stareța mănăstirii Epistemia și-a dat interesul pentru această cameră,

a scos împreună cu monahiile din mănăstire mizeria care se afla în ea. A fost descoperită o cameră situată pe axa sud-nord, iar în peretele de vest sunt amplasate nouă nișe pentru defuncți, în care au fost înmormântați urmașii ctitorilor. Locurile din colțurile de sus sunt neocupate, iar în celelalte au fost înmormântați următorii: № 1 - Neocupat; № 2 - Георгій Ивановичъ / Суручанъ / род. 11 Марта 1819 г. / сконч. 8 Мая 1884 г. <Gheorghii Ivanovici / Surucean / născut la 11 Martie 1819 / decedat la 8 mai 1884>; № 3 - Прасковья Ивановна / Суручанъ / род. 23. Августа 1884 г. / сконч. 2 Декабря 1887 г. <Parascheva Ivanovna /Surucean / născută la 23 August 1884 / decedată la 2 Decembrie 1887>; № 4 - Евгений Феликсовичъ / Фронцкевичъ / род. 25 Декабря 1846 г. / сконч. 8 Января 1901 г. <Evghenii Felixovici / Frontçhevici / născut la 25 Decembrie 1846 / decedat la 8 Ianuarie 1901>; № 5 - Статскій советникъ / Георгій Анисимовичъ / Донико Йордакеско / род. 20 Апреля 1839 г. / сконч. 12 Мая 1900 г. <Consilierul de stat / Gheorghii Anisimovici /Donică Iordachesco / născut la 20 Aprilie 1939 / decedat la 12 Mai 1900>; № 6 - Елисавета Егоровна / Донико Йордакеско / урожд. Суручанъ / род. 29 Юня 1861 г. <Elisaveta Egorovna / Donico Iordachesco / născută Surucean / născută la 29 Iunie 1861>; № 7 – Неocupat; № 8 - Марія Суручанъ / род. 4 Января 1863 г. сконч. 10 Сентября 1864 г. <Maria Surucean / născută la 4 Ianuarie 1863, decedată la 10 Septembrie 1864>; Егоръ Суручанъ / род. 21 Марта 1868 г. сконч. 23 Юня 1869 г. <Egor Surucean / născut la 21 Martie 1868, decedat la 23 Iunie 1869>; Димитрій Донико Йордакеско /род. 25 Октября 1886 г. сконч. 4 Января 1889 г. <Dimitrii Donico Iordachesco / născut la 25 Octombrie 1886, decedat la 4 Ianuarie 1889>; № 9 - Георгій Георгіевичъ / Суручанъ / род. 30 Января 1878 г. / сконч. 8 Мая 1895

<Gheorghii Gheorghievici / Surucean / născut la 30 Ianuarie 1878 / decedat la 8 Mai 1895>.

b) Cavoul de sub biserica Sfântul Gheorghe

Sub altarul bisericii cu hramul Sfântul Gheorghe se află două cavouri. Primul în capătul de sud, în care au fost înmormântați primii ctitori ai mănăstirii, intrarea căruia este sub pragul de lemn, instalat după ultima restaurare a mănăstirii. Altul este amplasat în capătul dinspre nord, în care a fost depus corpul neînsuflețit al lui Dionisie Erhan. În cavoul de sub altarul bisericii Sfântul Gheorghe sunt șase locuri, situate câte trei pe verticală. Două din mijloc sunt ocupate, în unul dintre ele este înmormântat Dionisie Erhan. Pe peretele nordic al cavoului se află o placă de marmură, pe care este incrustat următorul text:

Episcopul DIONISIE ERHAN / 1868-1943 / Vicar al Arhiepiscopiei Chișinăului / 1918-1932 / Episcop al Ismailului 1932-1940 / Argeșului 1940-1941 / Răzăș din Bardarul – Lăpușnei / Luminatu-s'a singur prin învățarea cărții / Și fost-a cuvios călugăr din pruncie. / Stareț aci îndelungată vreme (1908-1934) / Viteaz în Legea creștină strămoșască. / Neșovăelnic în dragostea de Neam. / Cald sprijinitor al tinerilor spre lumina cărții. / Pildă de păstor duhovnicesc – / Cu grai frumos, cu râvnă sfântă ... până la moarte. / Dormi în pace iubite părinte, frate și unchi.

c) Pietrele de mormânt din cimitir

În cimitirul mănăstirii, care se află în partea de sud-est de mănăstire se mai păstrează pietre de mormânt, cu inscripții vechi care nu au fost valorificate din punct de vedere științific. Acestea conțin informații despre personalități ce au activat în mănăstire. Potrivit inscripțiilor de pe crucile de piatră, cel mai vechi text funerar din acest cimitir datează cu anul 1871. În continuare redăm conținutul inscripțiilor funerare, incizate în piatră cu caractere slavone și transliterate cu litere latine:

№1 - Аича одих. Роб / лу Дум. Монах / Анфим дін сат Бошкана / Ау ропс. 1922 Ан. / 3 Мар. Аре 95 А. <Aicea odih. Rob

lu Dum. Monah din sat Boșcana / Au rops. 1922 An. / 3 Mar. Are 95 A.>; №2 - Аич одихн-/ещи робу луи / Думнезеу / Монах Ермо-/ген. Ау ропосат анул 1914. <Аісі одіхне-/ști robu lui Dumnezeu / Monah Ермо-/ghen. Ау ропосат анул 1914>; №3 - Аича оди-/хнешть / Козма лу Пелив /ану 1871 <Аісеа одіхнеști Cozma lu Peliv/ану 1871>; №4 - Аича одіхнеште / робул луи Думнезеу / монаху ... дин / сату Улму. <Аісеа одіхнеște / robul lui Dumnezeu / monahu ... din satul Ulmu>; №5 -

Здесь покоится прах Юлиты / Ионовой Юноква урожден-
/ная 1858 года юня 15 дня / скончалось

1885 мая <Аісі одіхnesc rămășițele pământești a Iulitei / Ionova Iuncova născu-/tă la 15 iunie 1858 / a murit în mai 1885>; №6 - Аичя одіхн-/ешти роаба луи Думнезеу Соф-/ия фийка луи Костаки Михай / дин Трушень / соция луи Симион / Анул 1873 луна луи ноемврие 14 <Аісеа одіхн-/ești roaba lui Dumnezău Sof-/ia fiica lui Costachi Mihai / din Trușeni / soția lui Simion / Anul 1873 luna lui noembrie 14>; №7 - Аичя одіх. робу. / луи Думне. Монах / Герман <Аісеа одіх. робу. / lui Dumne. Monah / Gherman>.

În partea de nord a bisericii, înafara ei, se află o stelă, cu rol de piatră de mormânt, pe care sunt incrustate următoarele texte:

„Аісіа одіхнеști / robul lui Dumnezău / Ioann fiu pitariului / Casiiian Suruceanu / săvârșât din viață / la 6 ghenarie anul 1836 / la 59 an(i) de la naștere”

„Аісіа одіхнеști / roaba lui Dumnezău / Ecaterina soția lui / Casiiian Suruceanu / s-au săvârșât din viață / la 22 octombrie anul ... / la 76 an(i) de la naștere”

O altă stela e situată la câteva zeci de metri spre nord-vest de intrarea în biserică, cu basorelieful lui Egor Suruceanu, sub care este incrustat: Дворянинъ / Егоръ Ивановичъ / Суручанъ (Nobilul Egor Ivanovici Surucean). Pe latura de sud: Миръ праху твоему /

дорогой мужъ / и отецъ (Odihnește-te în pace scumpule soț și părinte). Pe latura de vest: Родился 11го Марта 1818 года / скончался 8го Мая / 1884 года (S-a născut la 11 martie 1818, a murit la 8 mai 1884). Pe latura de nord: Сей памятникъ сооружень женою и детьми Егоромъ, Елисаветой, Пульхерией, Марией (Acest monument a fost ridicat de soție și copiii Egor, Elisaveta, Pulheria, Maria).

Acestea sunt însemnările și inscripțiile pe care le-am identificat la mănăstirea Suruceni în timpul vizitei de documentare în primăvara anului 2014. Precizăm că în prezent accesul în cavoul ctitorului Casian Suruceanu este restricționat din considerente obiective și din acest motiv inscripțiile funerare de pe piatra de mormânt nu au fost incluse în articolul nostru. Cercetările viitoare vor permite transliterarea lor și vom face referire la unele documente din arhiva curentă a mănăstirii.

Bibliografie

1. Balaur, Dimitrie I., *Biserici în Moldova de răsărit: Cărți românești de slujbă bisericească care au trecut Prutul (veac. XVIII-XIX). Județul Lăpușna, Vol. I, Cărți românești de slujbă bisericească, care au trecut Prutul (veac. XVIII-XIX)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1934, 47 p.
2. Cemârtan, Romeo, Eșanu, Andrei, Eșanu, Valentina, *Mănăstirea Suruceni, în Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*, Chișinău, 2013, p. 557-576
3. Cereteu, Igor, *Completări și precizări la istoria bibliotecii Mănăstirii Suruceni*, în *Biblio Scientia*, 2013, nr. 9, p.10-28;
4. Cereteu, Igor, *Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog*. Cuvânt înainte Prof. univ., dr. Iacob Mârza, Tipografia Moldova, Iași, 2011, 445 p.
5. Ciobanu, Ștefan, *Biserici vechi din Basarabia în Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia*, Chișinău, 1924, p. 49-50.

6. Constantinescu-Iași, P., *Circulația vechilor cărți bisericești românești în Basarabia sub ruși*. Extras din *Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, vol. XIX, Chișinău, 1929, 56 p.
7. David, Alexandru, *Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1918)*, vol. I (1814-1880), Universitas, Chișinău, 1993, 198 p.
8. Eșanu, Andrei, *Biblioteca mănăstirii Suruceni*, în volumul *Cultural universe in Moldavia (XV-XIX)/Univers cultural în Moldova (sec. XV-XIX)*, Chișinău, Lexon-Prim, 2013, p. 98-102.
9. Eșanu, Andrei și Eșanu, Valentina, *Biblioteci mănăstirești basarabene: Suruceni*, în *Magazin bibliologic*. Revista științifică și praxiologică [Biblioteca Națională a Republicii Moldova], 2012, 1-4, p. 115-120.
10. *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu. volumul II (1751-1795), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 280, 453.
11. *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice / colectiv de aut.: Andrei Esanu (coord.), Mihai Aduage, Alexei Agachi [et. al.]; red. șt. Andrei Eșanu; cond. de proiect Constantin Manolache; resp. de ed. Mihai Aduage, Ion Xenofontov; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Studii Enciclopedice, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”)*.
12. Mihail, Paul, *Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia*, în volumul *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău “Știința”, 1993, 408 p.
13. *Бессарабія. Географическій, историческій, статистическій, экономическій, этнографическій, литературный и справочный сборникъ съ 224 иллюстраціями, портретами и картой Бессарабской губерніи*. Подъ редакціей П.А.Крушевана. Москва: Типографія А.В.Васильева, 1903
14. Зашук, А., *Бессарабскіе монастыри и скиты*, în *Материалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба. Бессарабская область*. Составиль Генеральнаго штаба капитанъ А. Зашукъ. Часть вторая, Санктпетербургъ, 1862, p. 208-209.
15. Мурзакевич, Н., *Сведения о некоторых православных монастырях епархий Херсонской и Кишиневской*, в *Записки Одесскаго Общества Истори и Древностей*, томъ второй, Одесса, Отд. I, 1848, p. 321-322.